

הרב יהודה הלוי עמיחי

מצות ביכורים: מצות יחיד ומצות ציבור

א. זריזות במצוה עדיפה על הידור

המשנה (ביכורים פ"ג מ"ב) מתארת את מעמד הבאת הביכורים. סדר הבאת הביכורים החל עוד בדרך בעיירות בטרם בוא מביאי הביכורים לירושלים, וכך אומרת המשנה:

וכל העיירות שבמעמד מתכנסות לעיר של מעמד.

למדנו שההתכנסות להבאת ביכורים היא חלק מהמצוה, וכפי שהרע"ב כתב: "ולא היו מביאים ביכוריהם כל אחד בפני עצמו משום דברוב עם הדרת מלך". למרות שלאדם היו כבר ביכורים בשלים והיה יכול להעלותם לירושלים, היה עליו להמתין עד שעת המעמד כדי שיעלו כולם כאחד ברוב עם. מכאן מוכח שהבאת הביכורים ברוב עם עדיפה מאשר דין של זריזין מקדימין למצוות. בשו"ת מלבושי יו"ט (יו"ד סי' כה פלפולים סי' ב) הקשה על כך מדברי המשנה (ראש השנה לב ע"ב):

העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה - השני מתקיע, ובשעת הלל - הראשון מקרא את ההלל.

ומבארת הגמרא:

מאי שנא שני (בתפילת מוסף) מתקיע - משום דברוב עם הדרת מלך, אי הכי הלל נמי נימא בשני משום דברוב עם הדרת מלך! אלא: מאי שנא הלל דבראשון (תפילת שחרית) - משום דזריזין מקדימין למצות, תקיעה נמי נעביד בראשון, משום דזריזין מקדימין למצות! - אמר רבי יוחנן: בשעת השמד שנו.

מגמרא זו ניתן להוכיח שישנה עדיפות לזריזות על פני "רוב עם", שהרי הגמרא אומרת שהיו תוקעים בשחרית מדין זריזין אלא שנדחה למוסף רק בגלל הגזרה. וקשה מדוע בביכורים היו מחכים לכל העיירות שבמעמד, הרי כל אחד היה צריך להזדרז ולהביא את ביכוריו מיד?!

ב. אימתי הידור עדיף על זריזות

בניגוד לעמדה הטוענת שזריזות קודמת להידור של ברוב עם, אנו מוצאים שפעמים שמהם את המצוות על מנת לעשותן בהידור גדול יותר, כפי שנפסק בשו"ע (סי' תכו סעי' ב):

אין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבושם ובגדיו נאים.

מכאן אנו רואים שהידור מצוה גורם לדחיית עד מוצאי שבת. כמקור לכך ניתן ללמוד את הדין מדברי הגמרא (יבמות לט ע"א) שכאשר האח הקטן (לא קטן בגיל, אלא שאיננו גדול הבית) נמצא לפנינו, והבכור נמצא במדינת הים, אין אנו משהין את היבום עד שיבוא האח ממדינת הים. ומכאן שאם אין הבכור במדינת הים אלא בעיר אחרת מחזירים אחריו שיבוא ויבם. מפני שהמצוה לכתחילה מוטלת עליו.

לפי הסבר זה גם לעניין ביכורים אנו צריכים לחכות עד שיהא רוב עם, וכפי שלמדנו במשנה לעניין ביכורים. אלא שאם כן הרי זה כנגד הדין של תקיעת שופר בבוקר, שבו למדנו שהזריזות חשובה יותר מהידור רוב העם.

נראה שאין לדמות בין ההידורים. יש הידור שהמצוה גופה מהודרת יותר, ויש הידור שאין עצם המצוה מהודרת יותר אלא רוב העם נותן חשיבות לקיום המצוה. כתב בשד"ח (מערכת הפ"ה כלל לט), כשם שלעניין יבום כאשר האח הגדול נמצא בעיר אחרת אנו ממתינים לו ליבום מכיון שעיקר המצוה באח הגדול, למרות שהאח הקטן כאן, ממתינים לאח הגדול ולא מזדרזים, כן גם הבגדים הנאים במוצאי שבת משנים במהות מצות קידוש לבנה שנעשית באופן מכובד יותר. אבל הידור בעשיה ברוב עם של מצות יחידים אין לדחות בגללו את עשיית המצוה, שהרי היא תיעשה באותו אופן כמו ביחידים ולכן הזריזות חשובה יותר.

חזרת איפוא השאלה: מדוע בביכורים דחו את הבאת הביכורים משום "ברוב עם" ולא הזדרזו להביאם לירושלים?

ג. מצות ביכורים

נראה שיש לחלק בין שתי משמעויות ל'ברוב עם'. יש 'ברוב עם' שהוא עשיית יחידים באותו זמן אבל אין בכך נתינת ערך מיוחד לעצם העשייה יחדיו. וישנה עשיית מצוה ע"י יחידים באותו זמן שהיא נותנת למצוה ערך כמצות ציבור, אע"פ שכל יחיד עושה אותה בפני עצמו.

דוגמא לכך מקרבן פסח שכל אחד היה חייב בקרבן פסח, אולם המצוה נעשית בציבור, שהרי הפסח נשחט בכנופיא, ושלוש כיתות היו בשחיטת הפסח ואין כת פחות משלשים בני אדם (הל' קרבן פסח פ"א ה"י), כמו"כ קרבן פסח דוחה את הטומאה וקרב אף בשבת, מכאן שזו מצות היחיד אבל היא נעשית רק בציבור. אף לעניין מצות ביכורים צריך לברר האם דרך עשייתה ביחיד או בציבור.

הרמב"ם (ביכורים פ"ד הט"ז) כתב:

כיצד מעלין את הבכורים? כל העיירות שבמעמד מתכנסות לעירו של מעמד כדי שלא יעלו יחידים שנאמר ברב עם הדרת מלך. מדברי הרמב"ם אנו לומדים שהתקנה היתה שלא יעלו יחידים אלא רבים. יסוד זה מופיע בתוספתא (פ"ב ה"ח):

לא היו עולין יחידיים יחידיים אלא פלכים פלכים.

הירושלמי (ביכורים פ"ג מ"ג) כותב על הבאת הביכורים כאשר השור הולך לפניו:

ר"ז בעי (אמר¹) יחיד שנתעצל ולא בא מביא גדי וקרניו מצופות כסף.

רבי זעירא לומד שהחובה היא להביא ביכורים בציבור אלא שהמתעצל צריך לשנות בסדר ההבאה ומביא גדי שקרניו מכסף, מכאן שאין הבאת היחיד והצבור שווים.²

העולה מדברינו אלו שיש מצוה ציבורית בהבאת הביכורים (אלא שאם התעצל ולא הביא עם הציבור הרי שהיה צריך להביא בפני עצמו). וכן כתב הגר"י פערלא (רס"ג

1. גי' הגר"א על פי שנות אליהו. וכן הכריע להלכה הרשב"א (ח"א סי' רצא).
2. הרמב"ם השמיט דין הבאת הגדי מכיוון שהבין שזאת היא שאלה בירושלמי ולא קביעה הלכתית, או שמא הדבר נתון לרצון האדם, ירצה יביא שור ירצה יביא גדי.

מ"ע פד) שמצות ביכורים היא מצוה ששייכת לחובות הציבור, אלא שגם כל יחיד ויחיד יכול להביאם.

עוד ראינו שמצות ביכורים היא מצוה ציבורית יש להביא מדברי התוס' (פסחים לח ע"ב ד"ה נאכלים) שהקשה: הרי לביכורים יש זמן קבוע, וא"כ היו צריכים להיות קרבים בנוב וגבעון שהיו במות ציבור וקרבו עליהן רק חובות ציבור. והסביר התוס' שביכורים לא מוגדרים כקרבן שזמנו קבוע, ולכן למרות שהם קרבן ציבור כקרבן פסח, כיון שאין להם זמן קבוע לא קרבו בנוב וגבעון אלא רק בירושלים. התוספות השווה בין ביכורים לקרבן פסח, ששניהם נחשבים כקרבת ציבור (עיי' הגר"י פרלא מ"ע פד ד"ה ומעתה).

העולה מן הדברים שמצות ביכורים היא מצות יחיד המתקיימת דוקא בציבור, ולכן ההידור של ברוב עם דוחה את מצות הזריזות של היחידים.³

ד. כבוד הציבור

המשנה (ביכורים פ"ג מ"ג) אומרת:

וכל בעלי אומניות שבירושלם עומדים לפניהם ושואלין בשלומם.

והגמרא (קידושין לג ע"א) דנה בעמידת בעלי אומניות:

מה קימה שאין בה חסרון כיס, אף הידור שאין בו חסרון כיס; מכאן אמרו: אין בעלי אומניות רשאים לעמוד מפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקין במלאכתם. ולא? והתנן: כל בעלי אומניות עומדים מפניהם ושואלים בשלומם, ואומרים להם: אחינו, אנשי מקום פלוני, בואכם לשלום! א"ר יוחנן: מפניהם עומדים, מפני תלמידי חכמים אין עומדים. אמר רבי יוסי בר אבין: בוא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה, שהרי מפניהם עומדים, מפני תלמידי חכמים אין עומדים.

הבבלי מסביר שלמרות שאין חובת קימה והידור כשיש הפסד כספי, אולם חביבה מצוה בשעתה, ולכן **עומדים בפני מביאי ביכורים**.

3. עיין שו"ת יביע אומר (ח"ב יו"ד סוף סימן יח).

הירושלמי (ביכורים פ"ג ה"ג) מבאר:

ולא כן תני תקום והדרת מה קימה שאין בה חסרון כיס אף הידור שאין בה חסרון כיס? שנייא היא הכא שהוא אחת לקיצים⁴, רבי יוסי בי ר' בון בשם ר' חונא בר חייא בוא וראה כמה גדול כוחן של עושי מצוות, שמפני זקן אין עומדין ומפני עושי מצוות עומדין. א"ר יוסי בי ר' בון אילין דקיימין מן קומי מיתא לא מן קומי מיתא אינון קיימין לון אלא מן קומי אילין דגמלים ליה חסד.

דברי הירושלמי הם כתרוצו של רבי יוסי בר אבין בבבלי שחביבים עושי מצוות בשעתם שצריך לעמוד בפניהם, והירושלמי הגביל זאת רק לפעם אחת בשנה⁵. וכן הסביר ר' יוסי את העמידה בפני הנפטר שאין עומדים בגללו אלא בגלל נושאי המת שהם גומלי חסדים. והרע"ב (ביכורים שם) הוסיף שמשום כך אנו עומדים בפני מביאי התינוק לברית המילה.

הרמב"ם בפירוש המשנה (ביכורים פ"ג מ"ג) כתב:

וחייבו אותן כאן לעמוד מפני שהם רבים, וכבוד הציבור שאני.

הרמב"ם שינה מלשון הבבלי והירושלמי והביא נימוק של כבוד הציבור. נראה שלפי הסברו של הרמב"ם אין צורך לעמוד בפני מביא ביכורים פרטי, ואילו לפי הגמרא (בבלי וירושלמי) שחביבה מצוה בשעתה נראה שצריך לעמוד בפני כל מביא ביכורים⁶. אלא שיש לבאר מדוע הרמב"ם שינה מהנימוקים המופיעים בבבלי ובירושלמי?

נראה שהרמב"ם התקשה בדברי הבבלי שנאמרו שני תירוצים על שאלת העמידה בפני מביאי הביכורים, וז"ל:

א"ר יוחנן: מפניהם עומדים, מפני תלמידי חכמים אין עומדים. אמר רבי יוסי בר אבין: בוא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה, שהרי מפניהם עומדים, מפני תלמידי חכמים אין עומדים.

4. פעם אחת בשנה בקיץ מביאים ביכורים, ואילו בפני זקנים יצטרכו תמיד לעמוד.
5. נראה שר' יוסי בר אבין המופיע בבבלי הוא ר' יוסי בי ר' בון המופיע בירושלמי.
6. עיין משנה ראשונה (ביכורים פ"ג מ"ג) שהקשה כן על הרמב"ם, וכן הקשה בשושנים לדוד הובא בתוספות אנשי שם.

במה נחלקו ר' יוחנן ור' יוסי? נראה שהרמב"ם למד שהויכוח בין ר' יוחנן ור' יוסי בר אבין הוא בשאלה האם העמידה בפני מביאי הביכורים היא בגלל שזו מצוה ציבורית או מצות יחיד. ר' יוחנן הבין שהעמידה היא בגלל כבוד הציבור ולכן עומדים מפניהם, ואין עומדים בפני תלמידי חכמים שכל אחד כבודו בפני עצמו. לעומת זאת ר' יוסי בר אבין למד שהבאת הביכורים היא מצות היחיד ועומדים בפני עושי מצוה, ולכן חזר ואמר מפניהם עומדים שהרי הם עושי מצוות. הרמב"ם הכריע כהסברו של ר' יוחנן שחובת העמידה היא בגלל שזו מצוה ציבורית שהרי קי"ל כדעת ר' יוחנן, ועוד שהרי אנו יודעים שתלמיד חכם עדיף מעושי מצוה, כי נר מצוה ותורה אור, וא"כ היה צריך לעמוד בפני תלמידי חכמים⁷, על כן קיבל הרמב"ם את הסברו של ר' יוחנן שהאומנים עומדים בפני מביאי הביכורים – מצד עצמם ללא נימוק של עושי מצוה, אלא שהם קהל וכבוד הציבור.

המשנה ראשונה (קידושין פ"א משנה ב-ג) הקשה מדוע אין אנו צריכים לעמוד גם בפני עולי רגלים ומביאי מעשר שני? אולם לפי דברי הרמב"ם הדברים מיושבים שהרי מצות ביכורים היא מצוה ציבורית ואילו עליה לרגל ומעשר שני אלו מצוות היחיד, והחיוב לעמוד הוא רק בפני העוסקים במצוות ציבוריות ולא במצוה פרטית.

ה. מספר המביאים

המשנה (ביכורים פ"ג מ"ג) אומרת:

לפי כבוד הנכנסים היו יוצאין.

שואל הירושלמי:

וכי יש קטון וגדול בירושלם? אלא כיני מתניתין באוכלוסין לפי רוב נכנסין היו יוצאין.

אנו למדים שמצות הביכורים עניינה לא רק הציבור אלא כמות הציבור, ככל שגדלה כמותו כן גדלה חשיבות המצוה. מדברים אלו אנו רואים שהבאת ביכורים היא מצוה ציבורית, למרות שהחיוב הוא על כל פרט ופרט. ומכאן שישנה הקבלה לקרבן פסח שהוא מצוה על היחיד הנעשית בציבור. בכך אנו פותחים וסוגרים את

7. הפני יהושע (קידושין לג ע"א ד"ה אמר ר' יוסי) כתב לבאר את החילוק בין תלמיד חכם לעושי מצוה, שמא תלמידי החכמים לא עוסקים כעת בתורה, ואין חובה לעמוד בפניהם, ותשובתו צ"ע.

התקופה שבין פסח לעצרת במצוות שהן שתיהן מצוות יחיד הנעשות בציבור כאחד (ענין מועדי הראי"ה עמ' צחר בשם ספר בית אהרן).

ה. הבטחת הארץ והבטחת הפירות

היות מצות הביכורים מחד מצוה פרטית על כל אדם להביא את ביכוריו, ומאידך ציבורית אפשר לראות בקריאה שקורא מביא הביכורים, כמבואר (דברים כו ג-יא):

(ג) ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם ואמרת אליו הגדתי היום לד' אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ד' לאבותינו לתת לנו: (ד) ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח ד' אלהיך: (ה) וענית ואמרת לפני ד' אלהיך ארמי אבד אבי וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב: (ו) וירעו אתנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבדה קשה: (ז) ונצעק אל ד' אלהי אבותינו וישמע ד' את קלנו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו: (ח) ויוצאנו ד' ממצרים ביד חזקה ובזרע נטויה ובמרמא גדל ובאתות ובמפתים: (ט) ויבאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש: (י) ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ד' והנחתו לפני ד' אלהיך והשתחוית לפני ד' אלהיך: (יא) ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ד' אלהיך ולביתך אתה והלוי והגר אשר בקרבך:

ארץ ישראל מופיעה בפסוקים פעמיים, בפעם הראשונה (פסוק ג) כאשר ההבטחה שנתת לאבותינו. ובפעם השנייה (פסוק ט) ויתן לנו... ארץ זבת חלב ודבש. שהיא הובטחה לבני ישראל בצאתם ממצרים. (שמות ג, ח) "וארד להצילו מיד מצרים ולהעלתו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הכנעני והחתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי".

שתי משמעויות יש כאן ארץ ההבטחה וארץ שמניבה פירות מתוקים וטובים, וכן המביא ביכורים צריך להביא מהפירות המתוקים והטובים ביותר, לא מהתמרים

שבהרים ולא מהפירות הכחשים אלא מהפירות הטובים ביותר. בפנינו שתי הודאות
האחת הודאה על הארץ והשנייה הודאה על הפירות הטובים שגידלה הארץ השנה.
נראה שההודאה על הארץ היא ההודאה הציבורית שקבלנו את ארץ ישראל,
וההודאה על הפירות הטובים היא ההודאה הפרטית של האדם.

